Posvećeni i odgovorni majstor fotografije

Zaustavljeni trenuci jednog vremena

(Uz izložbu i katalog fotografija Alije M. Akšamije, Bošnjački Institut, Sarajevo)

Aida Abadžić-Hodžić

Historija fotografije u BiH tek treba biti napisana. U velikom broju sačuvanih fotografija nastalih na ovim prostorima naći će se, zasigurno, na samim počecima i one poznatih i nepoznatih autora, putnika i putopisaca koji su prolazili našim krajevima u velikom broju na prijelazu 19. u 20. stoljeće, izazvanih daškom "egzotičnosti čudesnog Orijenta", tako blizu velikih prijestolnica Evrope, onim istim daškom koji je razbuktao njihovu maštu pri pogledu na dekoraciju Bosanskog paviljona na velikoj svjetskoj izložbi u Parizu 1900. godine. Fotografijom su se u značajnoj mjeri bavili i školovani, profesionalni fotografi kao i razni državni službenici koji su došli na ove prostore u vrijeme austrougarske uprave i kada, u duhu sistematizacije i katalogizacije svojstvenom novoj administraciji, nastaju čitave serije fotografija o bosanskim ljudima, gradovima, objektima, nošnjama i običajima, kao što je to, na primjer, na stotine sačuvanih foto ploča Františeka Topiča, Čeha, bibliotekara i fotografa Zemaljskog muzeja, a čiji bogati opus danas čini integralni dio etnološke i arheološke zbirke ovoga muzeja.

Starac sa Sokoca, 1958.

Starac iz Žepe, 1965.

Romanijac, 1966.

Upravo u tom periodu, tačnije u godini neposrednog nakon završetka Prvog svjetskog rata, rođen je u Rogatici Alija M. Akšamija (1919.). On ne samo da je danas godinama najstariji živući bh. fotograf nego se upravo s njegovim imenom i počecima profesionalnog djelovanja, nakon školovanja u Sarajevu i stručnog usavršavanja u Beogradu i SAD-u, otvara historija bh. fotografije u pravom smislu riječi, a u njegovom se životnom i umjetničkom putu zatvara luk nad čitavim jednim stoljećem. Dovoljno je podsjetiti na činjenicu da je Alija Akšamija rođen u periodu nedugo nakon povratka prvih naših školovanih slikara i grafičara sa evropskih likovnih akademija, a da njegovo djetinjstvo koincidira sa oblikovanjem modernog izraza i u bh. arhitekturi. Moglo bi se, sa velikom izvjesnošću reći, da je upravo ime Alije M. Akšamije, koji je svoj cjelokupni stvaralački vijek vezao uz rodni kraj, važno za upisivanje bh. fotografije u historiju evropske umjetničke fotografije i to u onim godinama kada se internacionalizirala i tada savremena bh. umjetnost, dizajn i arhitektura. Potvrda tomu su njegovo članstvo, između ostalih, u Federaciji evropskih profesionalnih fotografa (FEP) i Svjetskom vijeću profesionalnih fotografa (WCPP) kao i brojne međunarodne nagrade i priznanja (kandidat majstora FIAP-a 1958, majstor umjetničke fotografije EUROPHOT-a, 1970...), između kojih se ističe i nedavna Nagrada za životno djelo u oblasti fotografije, „za najviše standarde u kreativnoj analognoj i digitalnoj fotografiji" koju mu je 2008. godine dodijelila Asocijacija nezavisnih profesionalnih fotografa jugoistočne Evrope (PPofE), čiji je višegodišnji član, a koja se dodjeljuje jednom godišnje, jednoglasnim stavom svih članova komiteta ove asocijacije, samo jednom članu Evropske federacije profesionalnih fotografa.

Pred ciljem, 1956.

Autentični fotograf

Od samih početaka svog djelovanja, Alija Akšamija je autentični fotograf svoga vremena i svog podneblja i on je to bio i na ranim fotografijama sa raznih poslijeratnih političkih mitinga i proslava u bivšoj zajedničkoj državi (iz 50-ih godina 20. stoljeća), preko fotografija teferiča i sretnih obitelji iz 60-ih i 70-ih godina, pa sve do ratnih, 90-ih godina u Sarajevu. Ali, uvijek i najizraženije Alija Akšamija je fotograf svoga vremena u susretu sa ljudima svoga kraja. Na fotografijama Alije Akšamije, kao i na grafičkim listovima Romana Petrovića i Karla Mijića iz 20-ih godina prošlog stoljeća, iz mape o BiH ili na nešto kasnijim grafikama Branka Šotre sa ljudima i maslinjacima Hercegovine, lice pejzaža potpuno se stapa i slaže sa licima ljudima koji u njemu žive stoljećima - sa splavarima Drine, konjušarima bosanskog brdskog konja i seljanima-težacima. Mjesečeva bjelina lica konjušara Boričke ergele i duboki, predani pogled starca iz Žepe na fotografijama Alije Akšamije kao da čini vidljivim da mehanizam okidanja na fotografskoj kameri nema ništa zajedničko sa optikom i mehanikom fotografije i da se ono pozitivističko-tehnicističko samog medija nekom čudnom alhemijom, posredstvom fotografa, preobražuje u jednu meta-stvarnost. Alija M. Akšamija nije udaljeni, distancirani, sakriveni promatrač koji vreba svoj odabrani trenutak: iako s druge strane objektiva, on je, naizgled, zajedno sa tim ljudima, u njihovim svakodnevnim razgovorima, brigama i strepnjama, poput Toše Dabca 30-ih godina, u ciklusu Ljudi s ulice.

"Ovdje i sada" fotografije

Pišući o fotografskom postupku slavnog francuskog fotografa Henri Cartier Bressona, Jean Clair je prisvojio lijepu metaforu Wirginije Woolf o metodi "ušuljavanja između činova" kojom fotograf nastoji izbjeći mjesta, trenutke ili okolnosti u kojima se život zgušnjava ili svezuje suviše jako ili suviše očigledno. Ono svakodnevno i prepoznatljivo u životu fotograf otkriva i čini vidljivim uspješno se "uvlačeći između činova": u nekom slučajnom obliku ili susretu oblika, u prolaznom rasporedu sjene i svjetla, u konstrukciji elemenata... Akšamija se prirodno i toplo, sa prijateljskim voajerizmom, u sasvim približenom pogledu i kadru "uvlači", među ribare na Drini (poput Gojka Sikimića istih godina, uz rijeku Neretvu), među vikendaše na splavu, među đake na doručku u školskom dvorištu, među umorne ljude u napučenom kupeu voza, u pogled boričkog arapskog konja... I pri tome je Akšamija pun osjećanja i razumijevanja, toplog humora i prisnosti. On vjeruje, poput Dorothee Lange, da je „svaki portret neke druge osobe, u stvari, autoportret samog fotografa".

Iako je izvanredno naslutio i definirao pojam moderniteta krajem 19. stoljeća, Baudelaire je ipak osuđivao umjetnost fotografije, pribojavajući se da, svojom masovnom upotrebom, ne svede umjetnost na (tek) ono prolazno, slučajno i trenutno što, riječima francuskog pjesnika, čini tek jedan dio umjetnosti, zaboravljajući ono vječno i nepromjenjivo što čini njen drugi dio, dajući joj onu tajnovitu ljepotu što jedina može pristajati uz dostojanstvo starih majstora. Tako je smatrao Baudelaire. Nasuprot njemu, Degas je bio oduševljen fotografijom, njenom sposobnošću da u jednom jedinom pogledu odredi jedinstvenost naše prisutnosti u svijetu, njenom nesporednom sposobnošću da zabilježi 'ovdje i sada" realnosti u kojoj jesmo.

U tom "odlučnom trenutku" u kojem je to 'ovdje i sada' trajno zaustavljeno, u tom isječku života otrgnutom iz neumitne prolaznosti, iznova se otkriva ambivalentna priroda fotografskog medija. (Iz)uzeta iz stvarnosti - fotografska slika daje potpuno nov identitet toj "uzetoj" slici: daleke stvari, krajevi i ljudi postaju bliski i prisni, a oni poznati i naoko svakodnevni, čudni i daleki. Ta "začudnost" koju donose veliki majstori fotografije, ta 'zbiljska nestvarnost' fotografije (Roland Barthes), podsjeća pomalo na zagonetku ready-madea, kako je to u svojim razmišljanjima o fotografiji zapisao Želimir Koščević.

AUTENTIČNO SVJEDOČANSTVO

U svakoj će budućoj kulturnoj historiji BiH fotografije Alije M. Akšamije imati važnu ulogu ne samo zato što su na njima sačuvane neke vizure i lica kojih više nema ili koji su značajno izmijenjeni već zato što je riječ o jednom autentičnom svjedočanstvu i "pogledu iznutra"

Drinska regata, 1959.

Portret nobelovca Ive Andrića, 1963.

Sve je dvojno u prirodi fotografije: odnos objektivnog i subjektivnog, prisutnog i odsutnog, prolaznog i zaustavljenog. Fotografija je, tvrdi Susan Sontag, elegična umjetnost, najintimniji i najbolniji način kojim pratimo stvarnost ljudskog starenja. Ona nema zadaću da otkloni smrt nego, upravo suprotno, da označi njenu prisutnost u srcu života samog, kao ono što mu daje smisao. Snimiti fotografiju, riječima Susan Sontag, znači učestvovati u smrtnosti, u promjenjivosti neke osobe, u prolaznosti nekog trenutka. I u tom je osjećanju i uvjerenju Alija Akšamija majstor "odabranog trenutka": tu 'začudnost' susreta prolaznog i vječnog on prepozanaje u opuštenom, svakodnevnom razgovoru dviju prijateljica na ulici, u nestašnom grudanju djece jednog zimskog dana, u osmijehu žene za volanom u fići goraždanske registracije na jednoj benzinskoj postaji ranih 70-ih godina prošlog stoljeća, u poredanim nizovima polovnih cipela Bata-Borovo... U tom "patosu prošlog vremena" koji neumitno osjećamo pred tim licima i mjestima, fotografija se javlja kao "minulo prisustvo": izravno i živo svjedoči o onome čega više nema, ali sasvim istinito.

Stvarnost napisana svjetlom

Ali, da je fotografija prvenstveno pisanje svjetlom, i onda kada egzaktno dokumentira lice i onda kada se rastvara u bjelini zimskog pejzaža, Alija M. Akšamija ističe svojim elementarnim i iskonskim fotografskim nervom. On se budi u iznenadnom pogledu sa prozora, u iznenadnom prizoru dva turbana: prizor, naoko, sasvim uobičajen i svakodnevan. Ali, bjelina namotanog platna što se, iz ptičje perspektive, poput bijelih krugova snažno sučeljava sa neprozirnim sjenama prolaznika, postaje jedna nova tema, jedan novi izazov i oku koje gleda i oku koje misli i u tome se otkriva osjetljivost autorovog duha i visoke rezonance njegovih unutrašnjih titraja.

Takav je i u susretu sa prirodom. Uz ljude, najčešći motiv na fotografijama Alije Akšamije je bosanski pejzaž - rijeka Drina, drveće uz rijeku, obrađena polja, Borička ergela, snježne padine. Taj je pejzaž istovremeno stvaran i autentičan, ali i uzvišen i svet. Stijene uz rijeku postaju "okamenjenom simfonijom", a ispucani mulj rijeke Drine linearnom "arabeskom". Upravo u susretu sa prirodom, najčešće se budi eksperimentalno-istraživački impuls Akšamijine fotografije, promišljanje prirode samog medija, njegovih beskrajnih izražajnih mogućnosti - od finih tonskih valera u stupnjevima bjeline na ciklusu "Snježnih grafika", preko gustih grafizama koje stvaraju obrađena polja, stabla šuma i isprepletene grane voćnjaka pa sve do kontrasta različitih faktura.

Kada će se jednom sastavljati historija bh. fotografije, od Alije Akšamije, preko Gojka Sikimića, Danila Krstanovića, Kemala Hadžića, Milomira Kovačevića Strašnog, pa sve do mlađih generacija - Damira Šagolja, Dejana Vekića, Almina Zrne, Tarika Samaraha..., da spomenemo tek neka od značajnih imena, ime Alije Akšamije nesumnjivo će u tom nizu imati središnje mjesto. Ako su u suvremenoj historiografiji već odavno pisma, razglednice, intimni dnevnici otvorili mogućnost novih interpretacija, a ta 'historija s margina' postala punovrijednim izvorom spoznaja o jednom vremenu i njegovim ljudima, tada je sasvim sigurno da će u svakoj budućoj kulturnoj historiji BiH fotografije Alije M. Akšamije imati važnu ulogu ne samo zato što su na njima sačuvane neke vizure i lica kojih više nema ili koji su značajno izmijenjeni već zato što je riječ o jednom autentičnom svjedočanstvu i "pogledu iznutra" u kojem se istovremeno zrcali i sjajno nadopunjuje historija jednog turbulentnog stoljeća i duboko razumijevanje i znanje jednog posvećenog i odgovornog majstora fotografije.